

## ПРІОРИТЕТНА РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНОСТІ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

**Анотація.** Охарактеризовано поняття «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність» у сучасному лінгводидактичному вимірі, з'ясовано змістові характеристики і визначальні ознаки цих понять, доведено важливість формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови в основній школі.

**Ключові слова:** «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність», мовна особистість учня основної школи.

**Аннотация.** Охарактеризовано понятие «компетенция», «компетентность», «коммуникативная компетентность», в современном лингводидактическом измерении, выяснены смысловые характеристики и определяющие признаки этих понятий, доказана важность формирования коммуникативной компетентности учеников на уроках украинского языка в основной школе.

**Ключевые слова:** «компетенция», «компетентность», «коммуникативная компетентность», языковая личность ученика основной школы.

**Annotation.** Understanding “competence”, “expertness”, “communicative competence” in the modern linguodidactical dimension are characterized, content characteristics and determinant signs of this understandings are elucidated, importance of forming communicative competence of pupils on Ukrainian language lessons in basic school.

**Key words:** “competence”, “expertness”, “communicative competence”, linguistic personality of basic school pupils.

Процес розвитку високорозвиненої мовної особистості передбачає підпорядкування навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі найголовнішому аспекту – комунікативно-діяльнісному, що забезпечуватиме формування і результативний розвиток комунікативної компетентності учнів на уроках української мови у процесі учіння і здійснення навчального спілкування. В. Русанівський зазначає, що «школа повинна виробити у кожного її випускника вміння володіти мовою і бажання далі оволодівати її таємницями. Мовні знання виробляються і закріплюються в суспільній практиці. Що багатша ця практика, то більша потреба в оволодінні новими словами, в умінні висловлювати свою думку, в мистецтві переконання словом, в естетичній освіті й самоосвіті. Завдання школи

полягає у з'ясуванні механізму мови, у розкритті її функцій, у виробленні вміння помічати одиниці мови і свідомо користуватися ними [11, с. 203]». Значущість цієї думки полягає в тому, що вона вносить комунікативний акцент у навчання й безпосередньо є основою для формування комунікативної компетентності учнів.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, Концепції мовної освіти, Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено: навчання рідної мови у загальноосвітній школі має забезпечити безперервне формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетентності учнів, що безпосередньо пов'язане з метою мовного навчання в школі, ключовим поняттям якого вважаємо «компетентність».

**Мета статті** – охарактеризувати поняття «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність» у сучасному лінгводидактичному вимірі, з'ясувати змістові характеристики і визначальні ознаки цих понять, довести важливість формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови.

Вивчення й аналіз наукових праць з проблеми комунікативної здатності особистості дає право зазначити, що вчені (педагоги, психологи, психолінгвісти, лінгвісти, лінгводидакти) мають різні підходи до визначення і розуміння компетентності як наукового міждисциплінарного терміна, його видів, складників та характеристик. Саме у структурі комунікативно зорієнтованої лінгвістики зародилися нові, пріоритетні для мовного навчання дефініції «комунікативна компетенція» і «комунікативна компетентність», що вживаються паралельно, але мають свої специфічні відмінності, особливі риси, що зумовило в науковому колі існування цілого ряду їх визначень.

У наукових джерелах використовуються два терміни іншомовного походження – «компетенція» і «компетентність», що мають один латинський корінь (від лат. *competens* – належний, відповідний). Нині вчені схильні до розмежування цих понять (І. Барахович, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Дрогайцев, Н. Кузьміна, Н. Остапенко, М. Пентилюк,

О. Савченко, Т. Симоненко та ін.), визначаючи комунікативну компетенцію загальним поняттям, а комунікативну компетентність – конкретним.

На наш погляд, в сучасному лінгводидактичному вимірі ці два терміни – компетенція і компетентність – взаємопов'язані та взаємозалежні, але не тотожні, оскільки кожний із них має своє значення. Зазначимо, що ці два терміни різні, і найбільш вдалими видаються трактування «компетенції» як стандартного, загальноновизначеного нормативного поняття, а «компетентності» як відповідності стандартам, вияву власних знань і вмінь, може стосуватися індивіда, оскільки акцентує увагу на здатності до дії, на дієвості застосування набутих знань і вмінь особистості відповідно до визначених освітніх стандартів.

Розглянемо характеристику понять «компетенція» і «компетентність» у площині мовної освіти. Термін «компетенція» одним із перших ужив працях німецький учений В. фон Гумбольдт [6], однак як лінгвістичний термін був уведений американським мовознавцем Н. Хомським, який розумів «комунікативну компетенцію – як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою [14, с. 27]». Компетентний мовець, слухач, доводить Н. Хомський, повинен: а) утворювати і розуміти необмежену кількість речень з різними моделями; б) мати судження про висловлювання, оцінку його, вбачати формальну подібність / різницю щодо значень висловлювань. Послідовники вченого (Дж. Грін, Д. Катс, Г. Хармон, Д. Слобін) під поняттям «компетенція» розуміють мовну здатність, тобто потенційне знання мови та уявлення про мову його реального носія, «мовну активність» або конкретне мовлення в реальних умовах.

Д. Хаймс, визначивши комунікативну компетентність як «притаманні людині знання і вміння успішного й ефективного спілкування [13, с. 5]», утвердив у науковій термінології використання означеної дефініції. Російський учений М. В'ятутнев, увівши вперше цей термін у східнослов'янську лінгводидактику, розглядає її як здібність людини спілкуватися в трудовій та навчальній діяльності, використовуючи різні види мовленнєвого спілкування, задовольняти власні інтелектуальні

потреби [3, с. 38]. Виходячи з усього зазначеного, відзначаємо, що під поняттям комунікативна компетентність слід розуміти комунікативну здатність, знання і вміння, досвід комунікативної взаємодії, що необхідно враховувати у навчанні української мови в сучасній школі.

В. Капінос у своїх методичних дослідженнях так окреслює загальні підходи до визначення й розмежування цих понять: «Компетенція – поняття, що характеризує об'єкт вивчення, методика навчання – ціль навчання і набір компонентів змісту, засвоєння яких має забезпечити формування визначеної компетенції. Компетентність – поняття, що характеризує суб'єкт навчання, учня, який засвоїв необхідний набір компонентів змісту, оволодів тією чи іншою компетенцією, тобто досяг лінгвістичної, мовної або комунікативної компетентності [7, с. 216]». Ми приймаємо це визначення як правомірне, і лише додамо, що компетенція – це перелік чітко визначених освітніми документами знань та вмінь, конкретні нормативні правила, а компетентність стосується безпосередньо учня, є рівнем знань, умінь і навичок, результатом його діяльності, що саме він набув у процесі учіння.

О. Савченко, досліджуючи компетентнісний підхід у площині сучасної шкільної освіти, зазначає, що «компетентність є інтегрованим утворенням, але охоплює особистісну здатність людини, її досвід. Це рівень готовності й уміння діяти [12, с. 5]». Слушною є думка Н. Голуб про те, що різниця між означеними дефініціями полягає в тому, що «компетентність передбачає наявність мінімального досвіду застосування компетенції [5, с. 2]». Розмежовуючи аналізовані поняття, Л. Петухова визначає компетенцію як задану норму, вимогу до освітньої підготовки фахівця, а компетентність – володіння компетенцією, реально сформовані особистісні якості і мінімальний досвід діяльності [10, с. 194]. З огляду на сучасні наукові дані, зазначимо, що компетентність – це конкретно реалізована особистістю загальноновизначена компетенція або компетенції.

Отже, *компетенція* – це загальна соціальна норма, взірць; сформульовані й визначені правила; сукупність знань, умінь і навичок, якими учні повинні оволодіти відповідно до чинної програми, освітніх цілей і

завдань. *Компетентність* – результат навчальної діяльності вчителя – ознака особистості; те, що учень знає й уміє; чим він оволодів у процесі учіння; його власний набутий рівень знань, умінь і навичок, індивідуальний досвід реалізації набутих компетенцій. Компетентність – показник того, що учень спромігся акумулювати, накопичити і як уміє це застосувати, ввести у практичну мовленнєву дію. Компетенція реалізується в компетентності. Відобразимо змістові характеристики термінів у таблиці 1.

Таблиця 1

***Визначальні ознаки понять «компетенція» і «компетентність»***

<b>Компетенція</b>	<b>Компетентність</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Норма, досягнення якої може свідчити про можливість особистості.</li> <li>✓ Перелік нормативно окреслених питань певної галузі, в яких особистість має володіти знаннями і досвідом.</li> <li>✓ Коло питань і повноважень, прав і обов'язків особистості, затверджені законами, нормативними актами, положеннями, інструкціями.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Рівень досягнення цієї норми, володіння компетенцією.</li> <li>✓ Відповідні знання і досвід у певній галузі.</li> <li>✓ Вияв особистісних можливостей, рівень підготовленості і здатності особистості застосовувати набуті знання і вміння в певній сфері.</li> </ul>

Отже, освітні документи, стандарти, програми визначають комунікативну *компетенцію*, а на уроках української мови в загальноосвітній школі можна формувати і розвивати комунікативну *компетентність*, індивідуальний рівень якої може бути високим, достатнім, середнім, низьким; значним, глибоким, зразковим тощо.

Сучасна освіта в Україні спирається на загальноєвропейські освітні стандарти, на основі яких було визначено в межах рекомендацій Європейського парламенту і Європейської Ради ключові компетентності: спілкування рідною мовою, спілкування іноземними мовами, математичну компетентність, ІКТ-компетентність, навчання вчитися, соціальну і громадянську, підприємницьку, культурну компетентності. У сучасному інформаційному і високорозвиненому світі умовою досягнення успіху певними особистостями, соціалізацією їх у суспільстві є рівень розвитку

їхніх життєвоважливих компетентностей. Поняття компетентності досить широке, загальне, родове, недостатньо вивчене і систематизоване, оскільки охоплює різні наукові системи. Тому серед сучасних учених ще немає єдиної думки щодо складників життєво важливих компетентностей особистості, але дидакти, психологи, лінгводидакти стверджують пріоритетну роль комунікативної компетентності, що є засобом спілкування й опанування іншими компетентностями.

Особливо важливою є характеристика поняття «*комунікативна компетенція*» і «*комунікативна компетентність*» у теоретичному і в практичному аспектах, оскільки без урахування їх особливостей та структурних складників важко розв'язати низку педагогічних проблем, пов'язаних із визначенням змісту, мети і завдань формування комунікативної компетентності учнів, використання методів, прийомів і засобів навчання.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти вбачають головну ціль навчання – розвиток комунікативної компетенції, що має такі компоненти – лінгвістичний, соціолінгвістичний, соціокультурний і прагматичний. Відповідно до Проекту Державного стандарту базової і повної середньої освіти основною метою навчального процесу є формування комунікативної компетентності учнів, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. Змістовими лініями мовного компонента є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна), що є основоположними для формування комунікативної компетентності учнів.

Державні документи спрямовують мовний освітній процес на формування комунікативної компетентності (чітко визначені норми, очікуваний результат навчальної діяльності), що реалізується в лінгво-методичній системі безперервного, поетапного, перспективного розвитку комунікативної компетентності учнів. Пріоритетними у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи постають комунікативно-діяльнісний та комунікативно-прагматичний підходи (чітко виокремлені в теорії і методиці навчання мов як нові на початку 70-х років

XX ст.), оскільки дають можливість розглядати мовну систему в тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування.

Комунікативна компетентність, за визначенням Л. Мацько, – це «знання про національно-ментальну і ритуальну та конвенційну специфіку, соціальну зумовленість мовного спілкування, ситуативно-тематичні вимоги та стилістичні нюанси, комунікативні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки, процедурну обізнаність, інтенцію. Відповідно до них – і комунікативна мета, акт, комунікативний прийом (крок), комунікативний зміст, комунікативний потенціал, компонент і як результат – комунікативний ефект [9, с. 20]». Т. Вольфовська [2, с. 13] розглядає поняття «комунікативної компетентності» як необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціювати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу. У її структурі, на думку вченої, наявні компоненти: когнітивний, мотиваційно-оцінний, конативний (операційний). Здатність до участі в комунікативних ситуаціях, ситуативна адаптованість, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки, усвідомлення своїх перцептивних умінь є складовими комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність особистості – це складний феномен, що характеризується різними поняттями й основу якого становлять певні здібності. На думку Н. Ануфрієвої, комунікативну компетентність характеризують такі здатності особистості: робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбуватиметься спілкування, передбачати певні події; соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації; «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування; здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів спілкування, стимулювання їхньої комунікативної активності, керування процесом спілкування) [1, с. 339].

Для формування комунікативної компетентності учнів означені здібності є вагомими, але додамо, що досить важливими є ще й мовні та мовленнєві знання та вміння, необхідні для створення власного висловлювання у процесі комунікації.

Нам імпонує думка Н. Геза, що комунікативна компетентність – це здатність адекватно використовувати мову в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях спілкування, співвідносити мовні засоби з цілями й умовами спілкування, розуміти стосунки між комунікантами, будувати мовленнєве спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки та системи культурних уявлень і цінностей певної мови [4, с. 18]. На основі аналізу поглядів ученого зазначимо, що для формування комунікативної компетентності учнів, окрім знань, умінь і навичок, потрібен досвід використання мовних одиниць, особливостей комунікативної ситуації, соціокультурних норм суспільного середовища. О. Сібіль визначає комунікативну компетентність як «знання і вміння, що забезпечують об'єктивне сприйняття навколишніх, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, здібність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, враховувати особливості особистості, психологічного стану співрозмовника, як розвиток рефлексії (самоусвідомлення) своїх комунікативних можливостей, позиції у спілкуванні. Вміння будувати стосунки з урахуванням особливостей інших людей, вільно володіючи мовними і немовними засобами спілкування».

Отже, комунікативна компетентність є виробленою, розвиненою здатністю людини налагоджувати й підтримувати необхідні контакти в суспільному спілкуванні; сукупністю знань, умінь і навичок використання вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття й відображення дійсності в різних комунікативних ситуаціях; системою набутого досвіду комунікативного спілкування. Комунікативно компетентна особистість має не тільки володіти досягненнями культури власного народу, а й розуміти людей інших національностей, релігій, культур, мов, політичних уподобань, соціального становища та з повагою ставитися до них.



Аналізуючи різні погляди, аргументи, позиції вчених, доходимо висновку, що комунікативна компетентність загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні здібності, можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Комунікативна компетентність визначається врахуванням самостійності мовленнєвої діяльності особистості і є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості в суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння. Вона є показником поінформованості суб'єкта вербального спілкування у сфері комунікації, задовільного оволодіння певними вміннями і навичками, правилами, нормами поведінки під час спілкування. Отже, успіх комунікації значною мірою залежить від комунікативної компетентності співрозмовників, компетентності адресанта й адресата.

Комунікативна діяльність є основою сучасної мовної освіти, її кінцевою метою і, без сумніву, процес засвоєння української мови в основній школі повинен здійснюватися на комунікативно-діяльнісній основі, мовна освіта має відповідати загальнодидактичним принципам перспективності й наступності, бути неперервною. Вчитель сучасної школи потребує належних знань із проблеми формування комунікативної компетентності особистості, він має орієнтуватися в інноваційних процесах, розуміти необхідність перебудови технології навчання рідної мови. Для цього необхідно засвоїти чимало нових, комунікативно орієнтованих лінгвістичних та лінгводидактичних термінів для реалізації цілей шкільної мовної освіти.

У нашому розумінні комунікативна компетентність – це знання, вміння і навички особистості, що повинні сформуватись і забезпечуватимуть правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю і тону спілкування, враховуючи особистість співрозмовника, обставини спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії. Комунікативна компетентність не може бути

автоматизованою, її люди набувають упродовж всього свого життя, в процесі різнотипних мовленнєвих актів.

Отже, комунікативна компетентність – це найвищий щабель у досягненні культурної комунікабельності особистості, а знання особливостей, структури мовленнєвої комунікації обов'язкове в розвитку власної мовної інтелектуальності. Комунікативно компетентна людина завжди шанується іншими громадянами, має вплив у суспільстві, швидше досягає поставлених цілей. Досягти високого рівня комунікативної компетентності – це особливе завдання, що повинно здійснюватися впродовж навчання української мови в загальноосвітній школі.

### Література

1. Ануфрієва Н. М. Соціальна психологія : навч.-метод. посібник / Н. М. Ануфрієва, Т. М. Зелінська, Н. О. Єрмакова – К. , 2009. – 216 с.
2. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – № 3.– С.13–16.
3. Вятутнєв М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятутнєв // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38 – 45.
4. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
5. Голуб Н. Інтерактивні методи у навчанні риторики майбутніх учителів / Н. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2009. – № 2. – С. 36 – 43.
6. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человеческого рода : цит. по истории языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. Гумбольдт. – Ч. I., – М., 1969. – 322 с.
7. Капинос В. И. Обучение русскому языку в школе : учебное пособие для студентов педагогических вузов / [Е. А. Быстрова, С. И. Львова, В. И. Капинос и др.] ; под ред. Е. А. Быстровой. – М. : Дрофа, 2004. – 240 с.

8. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи / Л.І. Мамчур. – Умань, 2012. – 449 с.
9. Мацько Л.І. Культура української фахової мови : навч. посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
10. Петухова Л. Є. Становлення поняття «Інформатичні компетентності» та рівні їх діагностики у майбутніх учителів початкової школи / Любов Євгенівна Петухова // Наука і освіта. – 2008. – № 8. – С. 193–198.
11. Русанівський В. М. Наукові вимоги до сучасних підручників з мови / В. М. Русанівський // Мовознавство і школа. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 201–217.
12. Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
13. Хаймс Д. Етнографія речі / Д. Хаймс // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. VII : Социолингвистика.– С. 42–95.
14. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Прогресс, 1972. – 164 с.